

UDK 811.512.161'373.7:811.163.4*3

DOI: 10.33669/KJ2019-30-11

rad primljen: 16. 9. 2019.

rad prihvaćen: 8. 12. 2019.

IZVORNI NAUČNI RAD

EDINA SOLAK

Vanredni profesor
Odsjek za turski jezik i književnost
Filozofskoga fakulteta Univerziteta u Zenici
Travnička cesta 8, Zenica, BiH
edina262@gmail.com

MIRZA BAŠIĆ

Viši asistent, dr. sc.
Odsjek za turski jezik i književnost
Filozofskoga fakulteta Univerziteta u Zenici
Travnička cesta 8, Zenica, BiH
basicmirza99@gmail.com

MOTIVIRANOST ZNAČENJA TURSKIH I BOSANSKIH SOMATSKIH FRAZEMA KOJI SE POVEZUJU S ČOVJEKOVIM OSOBINAMA

Sažetak: U kognitivnoj se lingvistici zastupa tvrdnja da je značenje frazemâ motivirano u čovjekovome konceptualnom sustavu, a primarni cilj ovoga rada jeste analizirati motiviranost značenja turskih i bosanskih somatskih frazema koji se povezuju s čovjekovim osobinama. Jedna ovakva analiza trebala bi doprinijeti ne samo produbljivanju spoznaja iz područja turske i bosanske frazeologije već i boljem razumijevanju i tumačenju gramatičkih i semantičkih struktura oba jezika. Poznata je činjenica da govornici turskoga i bosanskoga jezika baštine sličnu kulturu, običaje i vjerovanja. Stoga se u radu uspoređuju turski i bosanski somatski frazemi koji se povezuju s ljudskim osobinama, čime se nastoji utvrditi da li kod govornika ova dva jezika, koji su genetski i tipološki različiti jezici, postoje sličnosti u konceptualizaciji određenih aktivnosti i iskustava putem domene dijelova tijela. U analizi ishodišni je jezik turski, što podrazumijeva činjenicu da se turski somatski frazemi uspoređuju sa značenjski bliskim frazemima u bosanskome jeziku.

Ključne riječi: kognitivna lingvistika, somatski frazemi, motiviranost značenja, turski jezik, bosanski jezik

Uvod

Lekseme kojima se označavaju dijelovi ljudskoga tijela predstavljaju lekseme koje se prve usvajaju u procesu usvajanja jezika. Isto tako, ove se lekseme među prvima uče i u procesu učenja stranoga jezika. Somatski frazemi jesu frazemi u kojima barem jednu sastavnicu čini leksema kojom se označava dio ljudskoga tijela. Kao i u većini svjetskih jezika, ovi frazemi čine najbrojniju skupinu frazema i u turskome i u bosanskome jeziku¹ (v. Jerolimov 2001: 87–99; Kovačević 2012: 16; Čelik 2017: 72–79).

U ovome se radu analizira motiviranost značenja turskih i bosanskih somatskih frazema koji se povezuju s čovjekovim osobinama. U teorijskome smislu, istraživanje se bazira na temeljnim postulatima kognitivne lingvistike, koje najpotpunije u svojim djelima razrađuju utemeljitelji i predstavnici kognitivne lingvistike Lakoff (1987), Langacker (1987, 1991) i dr. Temeljna ideja kognitivne lingvistike zasniva se na tvrdnji da jezik nije autonoman te da je neodvojiv od čovjekovih kognitivnih sposobnosti.

Analiza motiviranosti značenja turskih i bosanskih somatskih frazema koji se povezuju s ljudskim osobinama temelji se na konkretnim kontekstualnim primjerima koji su prikupljeni iz raznih pisanih i govornih izvora kao što su rječnici, književni tekstovi, različite vrste medija i sl. Dio primjera prikupljen je s interneta, a s obzirom na to da je dobro poznata nepouzdanost izvora koji se preuzimaju ovim putem, važno je naglasiti da se pretrazi interneta pristupilo s velikim oprezom te da je nativni govornik turskoga jezika provjerio prihvatljivost svih primjera pribavljenih putem interneta.²

Svi pojmovi koji se navode u ovome radu, a koji imaju rodni značaj i rodno obilježje, obuhvataju na jednak način muški i ženski rod bez obzira na to da li se navode u muškome ili ženskome rodu.

¹ Sve što je u ovome radu rečeno o bosanskome jeziku vrijedi i za ostale jezike standardne novoštokavštine.

² Ovom se prilikom zahvaljujemo prijatelju i docentu na Univerzitetu Sabahattin Zaim u Istanbulu Ahmetu Saçkesenu na pomoći, dragocjenim komentarima i sugestijama, izdvojenome vremenu i strpljenju.

Somatski frazemi koji se povezuju s čovjekovim osobinama

U tradicionalnome pristupu proučavanju jezika smatra se da frazemi ne nastaju spontano u govoru, već da se oni upotrebljavaju kao ustaljene jezičke jedinice u gotovome leksičko-gramatičkom obliku. Dakle, u klasičnome pristupu proučavanju jezika frazemi se promatraju kao ustaljene jezičke jedinice koje imaju arbitrarno značenje. Međutim, s obzirom na to da se u kognitivnoj lingvistici zastupa mišljenje da se elementi prema kojima se strukturira stvarnost reflektiraju u svakodnevnoj upotrebi jezika, u kognitivnolingvističkome se pristupu frazemi smatraju motiviranim a te se analizira i istražuje motiviranost njihovoga značenja, a frazemi se smještaju u odgovarajuće modele koji su prisutni u govornikovome konceptualnom sustavu (v. Barčot 2017: 40).

Dakle, u kognitivnoj lingvistici zastupa se tvrdnja da je značenje frazemâ motivirano u čovjekovome konceptualnom sustavu (v. Kövecses – Szabó 1996: 330). Kada se govori o proučavanju frazemâ s kognitivnolingvističkoga aspekta, primarni je cilj odgovoriti na pitanje zašto određeni frazem ima značenje koje ima te zašto se upotrebljava u određenoj kontekstualnoj situaciji. Kada su u pitanju somatski frazemi, u kognitivnolingvističkome se pristupu pokušava razriješiti dilema zašto se određena leksema kojom se označava dio ljudskoga tijela upotrebljava kao somatska sastavnica određenoga frazema te koje konceptualne strukture i kognitivni procesi motiviraju značenje određenoga somatskog frazema.

S obzirom na to da je značenje frazemâ motivirano u čovjekovome konceptualnom sustavu, postoje i konceptualne strukture i kognitivni procesi, prije svih konvencionalno znanje, konceptualna metafora i konceptualna metonimija, na temelju kojih se uočava motiviranost značenja frazemâ (v. Gibbs 1997: 142). Značenje frazemâ može se predvidjeti na temelju leksemâ koje se pojavljuju kao sastavnice (v. Lakoff 1987: 447), a u ovome će se radu nastojati ukazati na činjenicu kako je značenje somatskih frazema predvidivo na temelju leksemâ koje se pojavljuju kao somatske sastavnice, prvenstveno zato što govornici različitih jezika posjeduju slično konvencionalno znanje o dijelovima svoga tijela.

Lakoff ukazuje na činjenicu da čovjek u svojoj percepciji posjeduje konvencionalno znanje i konvencionalne slike svijeta koji ga okružuje, a sve je to povezano s kulturom kojoj pripada, odnosno sa specifičnim karakteristikama kulture u kojoj egzistira (Lakoff 1987: 446). Konvencionalno znanje i konvencionalne slike svijeta koji nas okružuje predstavljaju jedan od osnovnih temelja za razumijevanje frazemâ. Naprimjer, motiviranost značenja turskoga somatskog frazema *başına vurmak* i bosanskoga blisko značnog frazema *biti udaren u glavu* zasniva se na konvencionalnome znanju o glavi kao ljudskome organu u kojem je smješten mozak pomoću kojega se realiziraju sve mentalne sposobnosti i koji upravlja svim čovjekovim radnjama. Udarac u organ u kojem je smješten mozak, koji upravlja svim mentalnim sposobnostima, rezultira gubitkom kontrole nad razumom, što prouzrokuje rasijanost i potpunu izgubljenost.

Osim konvencionalnoga znanja i konvencionalnih slika o svijetu koji nas okružuje, i konceptualna metafora i konceptualna metonimija motiviraju značenje somatskih frazema. U tradicionalnome pristupu proučavanju jezika metafore su se striktno vezivale za književnost te su se i istraživale samo s književnoteorijskoga aspekta. U kognitivnolingvističkome pristupu zastupa se tvrdnja da se metafore ne mogu ograničiti samo na istraživanja s književnoteorijskoga aspekta već se trebaju proučavati i s lingvističkoga aspekta zato što one nisu prisutne samo u literarnim tekstovima već se realiziraju u svakodnevnoj upotrebi jezika. U kognitivnoj lingvistici konceptualna metafora definira se kao kognitivni proces koji se upotrebljava u konstruiranju značenja, a na temelju kojega se povezuju dvije konceptualne domene, izvorna i ciljna. Dakle, konceptualna metafora kognitivni je proces u okviru kojega se pojavnosti i iskustva iz apstraktne i teže dostupne domene konceptualiziraju i razumijevaju na temelju pojavnosti i iskustva iz konkretne i lakše dostupne domene, a taj se proces realizira povezivanjem i preslikavanjem sličnih elemenata iz te dvije domene (v. Lakoff – Johnson 1980: 4–6; Lakoff – Turner 1989: 60–65; Lakoff 1993: 206–209; Kövecses 2010: 4; Stanojević 2013: 54–55).

S druge strane, konceptualna metonimija predstavlja spoznajni proces u kojem jedan konceptualni entitet, odnosno prijenosnik, omogućava umni pristup drugome konceptualnom entitetu, odnosno cilju, unutar iste domene ili idealiziranoga kognitivnog modela (v. Kövecses – Radden 1998: 39; Stanojević 2009: 353). Analizirajući značenje turskoga somatskog frazema *gözü / gözleri açılmak*³ i bosanskoga bliskoznačnog frazema *otvarati / otvoriti oči*, primjećuje se kako je značenje ovih frazema motivirano konceptualnom metaforom RAZUMJETI JE VIDJETI. Naime, ako su oči otvorene, čovjek pomoću osjetila vida percipira svijet oko sebe, što ukazuje na činjenicu da može objektivno spoznati i uočiti šta se dešava oko njega. Isto tako, u turskome somatskom frazemu *başını kurtarmak* i bosanskome bliskoznačnom frazemu *spašavati / spasiti glavu* može se uočiti kako je značenje ovih frazema motivirano konceptualnom metonimijom GLAVA ZA ŽIVOT. S obzirom na to da ljudi percipiraju glavu kao najvažniji dio svoga tijela, u kojem su smješteni organi koji upravljaju svim čovjekovim funkcijama, glava se poistovjećuje sa životom te frazemi koji ukazuju na očuvanje glave opisuju nastavak života, izbjegavanje smrti, smrtne opasnosti ili bilo kakve životne propasti. Na taj je način i značenje frazemâ *başını kurtarmak* i *spašavati / spasiti glavu* motivirano konceptualnom metonimijom GLAVA ZA ŽIVOT. Gotovo identična frazeologizacija realizira se i u turskim frazemima *başını vermek*, *başını vermeye hazır olmak* i *ser verip sır vermemek*, ali i u bosanskim bliskoznačnim frazemima *dati glavu*, *biti spreman dati glavu* i *dati glavu*, *al' ne odati tajnu* (v. Šiljak-Jesenković 2003: 92).

Na temelju konkretnih primjera u ovome se radu pokušava odgovoriti na pitanje koje konceptualne strukture i kognitivni procesi motiviraju značenje turskih i bosanskih somatskih frazema koji su povezani s ljudskim osobinama. Frazemi su podijeljeni u skupine prema konceptima uz koje se vežu, tj. prema zajedničkom pojmu koji objedinjuje pojedine frazeme u određenu skupinu prožimajući njihovo značenje (v. Kovačević 2012: 126). Pojam *koncept* preuzima

³ U žargonu ovaj frazem može imati i značenje *izgubiti nevinost*, *imati prvi seksualni odnos* (v. Šiljak-Jesenković 2003: 133).

se iz kognitivne lingvistike i u neraskidivoj je vezi sa znanjem o svijetu, procesom konceptualizacije i konceptualnim strukturama. Čovjekovo *znanje o svijetu* može se definirati kao skup podataka koje čovjek posjeduje o određenoj pojavnosti, a *konceptualna struktura* kao princip na temelju kojega je to znanje organizirano i strukturirano (v. Žich-Fuchs 1991: 80). U kognitivnoj se lingvistici jezičko znanje izjednačava s konceptualnom strukturom s obzirom na to da se jezik promatra kao pojavnost koja je utemeljena u iskustvu i koja izrasta iz uporabe (v. Langacker 1987: 2; Geld 2006: 185). Dakle, jezik se ne smatra samostalnom kognitivnom sposobnošću, kao što je to slučaj u npr. nativističkoj teoriji,⁴ već se povezuje s ostalim kognitivnim sposobnostima i domenama znanja, a jezičke se strukture promatraju kao čvrsto povezane s konceptualizacijom (v. Croft – Wood 2000; Croft – Cruse 2004).

Konceptualne strukture utemeljene su na konstruiranju značenja, odnosno na čovjekovoj sposobnosti percipiranja objektivno iste situacije na različite načine. U procesu konstruiranja značenja temeljni kontekst predstavljaju kognitivne domene koje su, zapravo, okviri znanja na temelju kojih se kreira semantička karakterizacija određenoga koncepta (v. Langacker 1987: 148; Geld 2006: 186).

U kognitivnolingvističkome pristupu jezički se elementi kategoriziraju prema konceptima u okviru kojih se njihov status određuje na temelju njihove sličnosti ili različitosti od prototipnoga člana koji predstavlja najbolji primjer unutar određene kategorije (v. Taylor 1995: 52; Geld 2006: 187). Dakle, u kognitivnoj se lingvistici zastupa tvrdnja da je “ljudska sposobnost konceptualizacije, zajedno s drugim kognitivnim sposobnostima, temelj odnosa jezika i iskustva u kojem se iskustvo konceptualizira u svrhu jezične komunikacije,

⁴ U nativističkoj teoriji usvajanja jezika zastupa se tvrdnja da jezik na određeni način prethodi iskustvu što podrazumijeva činjenicu da jezička složenost i apstraktnost pretpostavljaju postojanje univerzalnih principa i parametara koji su urođeni i na temelju kojih se kreira i određuje proces usvajanja jezika (v. Chomski 1981; Pinker 1994). U ovoj se teoriji u proces usvajanja jezika uključuju principi koji postoje u svim jezicima i parametri koji u određenoj mjeri mogu biti promjenljivi, ali se, ipak, zanemaruje veza jezika s ostalim kognitivnim sposobnostima kao što su percepcija i rasuđivanje (v. Geld 2006: 183–184).

(...) a jezični izraz dobiva značenje prizivanjem konceptualne baze na koju određenom elementu pripisuje status profila kao dio svog konvencionalnog značenja” (Geld 2006: 187).

Naprimjer, u skladu sa svime rečenim, turski somatski frazemi *eli ermek* i (*bir işe*) *eli yatmak* povezuju se s konceptom *spretnosti* zato što im se značenje zasniva na našem znanju o rukama i iskustvu s tim dijelom tijela, što ukazuje na činjenicu da koncept *spretnosti* razumijevamo pomoću koncepta *ruka*, čime se povezuju dvije različite domene našega znanja.

Važno je naglasiti i činjenicu da frazemi svrstani u istu skupinu ne predstavljaju sinonime, već samo dijele identičan koncept koji se veže uz njihovo značenje. Neophodno je skrenuti pažnju i na to da ovakva klasifikacija ne može biti stroga i definitivna, pogotovo kada su u pitanju somatski frazemi koji su polisemni.

Koncept spretnosti, stručnosti i kompetentnosti

Kada se govori o turskim frazemima koji se vežu uz koncept spretnosti, stručnosti i kompetentnosti, najbrojniju skupinu čine frazemi u kojima se leksema *el (ruka / šaka)* pojavljuje kao somatska sastavnica. U analiziranome korpusu zabilježeno je 12 frazema koji se vežu uz koncept spretnosti, stručnosti i kompetentnosti, od čega je devet frazema u kojima se leksema *el (ruka / šaka)* pojavljuje kao somatska sastavnica te po jedan frazem u kojem se kao sastavnice pojavljuju lekseme *göz (oko)*, *parmak (prst)* i *ayak (noga / stopalo)*.

(1)

a) *Elimizin erdiği bir şeyse eyvallah, hocam.* (Savaş 2016: IX) / *Ako je to nešto što je u našoj moći, nema problema, gospodine.* (dosl. *Ako je to nešto što naše ruke dohvataju, nema problema, gospodine.*)⁵

b) *İnşaatta iskele kurmaya eli yatan bir usta ve yanına birkaç çırak gerekiyor.* (<https://www.derszamani.net/eli-yatmak-deyiminin-anlami.html> [5. 12. 2019]) / *Na gradilištu je potreban*

⁵ Autori rada potpisuju sve prijevode.

majstor kojem ide od ruke postavljanje skele, te nekoliko šegrta s njim. (dosl. Na gradilištu je potreban majstor čija ruka leži na postavljanju skele, te nekoliko šegrta pored njega.)

c) *Elimiz bu işe alıŧtı.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/eli-alismak-deyimi-13333> [5. 12. 2019]) / *Ide nam od ruke ovaj posao.* (dosl. *Naše su ruke navikle na ovaj posao.*)

d) *Bunu yaptığımız zaman, elimizden hiçbir şey kurtulamayacak.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/elinden-hicbir-sey-kurtulmamak-deyimi-5502> [5. 12. 2019]) / *Kada uradimo to, sve će nam polaziti za rukom.* (dosl. *U vrijeme kada uradimo to, ništa se neće moći spasiti od naših ruku.*)

e) *Elinden iyi iş gelen bir kadınla evlenmek istiyorum.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/elinden-iyi-is-gelmek-deyimi-13377> [5. 12. 2019]) / *Želim se oženiti ženom koja ima spretnе ruke.* (dosl. *Želim se oženiti ženom iz čijih ruku dolazi dobar posao.*)

f) *Sırtında koyu lacivert, usta elinden çıkmış bir kostüm.* (<https://sozluk.gov.tr/> [5. 12. 2019]) / *Na leđima joj je kostim modre boje krojen majstorskom rukom.* (dosl. *Na njenim je leđima modri kostim koji je izašao iz majstorove ruke.*)

g) *Saz sanatkârı bütün kedileri sever. Aynı zamanda eli kalem tuttuğundan sevdiği kedilerin bir bir hikâyesini yazar.* (<https://sozluk.gov.tr/> [5. 12. 2019]) / *Sazlija voli sve mačke. A s obzirom na to da u isto vrijeme zna i pisati, on piše i pripovijetke o mačkama koje voli.* (dosl. *Sazlija voli sve mačke. Budući da u isto vrijeme njegova ruka drži olovku, on piše pripovijetke mački koje voli.*)

h) *Eli silah tutan herkes askere gelsin.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/eli-silah-tutmak-deyimi-13360> [5. 12. 2019]) / *Neka dođu u vojsku svi koji mogu držati oružje.* (dosl. *Neka dođu u vojsku svi čija ruka drži oružje.*)

i) *Elim deĝmişken bir açıklamada bulunayım.* (Adivar 2018: 16) / *Kad sam veç u prilici, izdat ću saopćenje.* (dosl. *Kad veç moja ruka može dotaknuti, izdat ću saopćenje.*)

U frazemima koji su navedeni u primjerima od 1.a do 1.i leksema *el* (*ruka / šaka*) pojavljuje se kao somatska sastavnica, a značenje ovih frazema zasniva se na konvencionalnome znanju da se ruke simbolički povezuju s gotovo svim ljudskim djelatnostima. Naime, u frazemima *eli ermek* (1.a) i (*bir işe*) *eli yatmak* (1.b) ruke pokrivaju i obuhvataju entitet koji simbolizira određenu aktivnost, što upućuje na činjenicu da je čovjek stručan i spretan u obavljanju toga posla, a primjećuje se da konceptualna metonimija RUKA / RUKA ZA SPOSOBNOST / VJEŠTINU motivira značenje ovih frazema. Isto tako, u frazemu (*bir işe*) *eli alışmak* (1.c) ruke su se navikle na određeni entitet jer su često u kontaktu s njim, a time se, također, simbolizira činjenica da je čovjek sakupio dovoljno iskustva i znanja u obavljanju određene djelatnosti. Dakle, značenje ovoga frazema motivirano je konceptualnom metonimijom RUKA / RUKA ZA OSOBU. U frazemu *elinden hiçbir şey kurtulmamak* (1.d) frazeologizira se scena u kojoj se ništa ne može spasiti od čovjekove ruke. Zapravo, frazeologizira se slika u kojoj čovjek može “dohvatiti” i obaviti sve što se nađe pred njim. U frazemima *elinden iyi iş gelmek* (1.e) i *usta elinden çıkmak* (1.f) ruka / ruke se konceptualizira(ju) kao spremnik iz kojega izlazi kvalitetno obrađeni materijal, što pokazuje da je čovjek uspješan u obavljanju navedene djelatnosti (v. Šiljak-Jesenković 2003: 221). Značenje frazemâ *eli kalem tutmak* (1.g) i *eli silah tutmak* (1.h) utemeljeno je na slici čovjeka koji drži olovku / oružje, što simbolizira da je stručan u pisanju, odnosno rukovanju oružjem. Frazem *eli deĝmek* (1.i) povezuje se s konceptom mogućnosti izvršenja određene djelatnosti. Značenje ovoga frazema temelji se na konvencionalnome znanju o rukama kao dijelu ljudskoga tijela kojim se realiziraju gotovo sve djelatnosti. Zapravo, značenje ovoga frazema motivirano je konceptualnom metonimijom RUKA / RUKA ZA DJELATNOST. Ako čovjek može rukama dodirnuti određeni entitet, to simbolički označava kako ima vremena i mogućnosti pozabaviti se tim entitetom.

Kada su u pitanju navedeni prijevodni ekvivalenti *ıcı / polaziti od ruke nekome nešto* (1.b i 1.c) i *imati spretne ruke* (1.e), i ovi se frazemi vežu uz koncept spretnosti i stručnosti te se realizira vrlo slična frazeologizacija kao i u analiziranim turskim frazemima.

(2)

a) *Onca işi yapmaya gözün kesiyor mu?* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/gozu-kesmek-deyimi-2870> [5. 12. 2019]) / *Možeš li uraditi toliko posla?* (dosl. *Mogu li tvoje oči obuhvatiti obavljanje toliko posla?*)

b) *Bu işi parmağın ucuyla çeviren bir kişi çağırmaıyız.* (<https://sozluk.gov.tr/> [5. 12. 2019]) / *Trebamo pozvati nekoga ko ima ovaj posao u malome prstu.* (dosl. *Trebamo pozvati nekoga ko okreće ovaj posao vrhom prsta.*)

c) *Nasıl oluyor da, bu adam hep dört ayak üstüne düşüyor?* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/dort-ayak-ustune-dusmek-deyimi-2416> [5. 12. 2019]) / *Kako je moguće da se ovaj čovjek uvijek dočeka na sve četiri?* (dosl. *Kako se to dešava, ovaj čovjek uvijek pada na četiri noge?*)

Frazem *gözü kesmek* (2.a) povezuje se s konceptualnim poljem povjerenja u svoju ili nečiju sposobnost i kompetentnost kada je u pitanju izvršenje određene djelatnosti. Značenje ovoga frazema uvjetovano je na slici čovjeka čije oči mogu obuhvatiti scenu koja simbolički označava djelatnost koja bi se trebala obaviti, što pokazuje da čovjek vjeruje u svoju ili nečiju sposobnost da može obaviti taj posao, odnosno da je objektivno sposoban za izvršenje te djelatnosti. Treba spomenuti i to da je ovaj frazem poliseman te se u odričnome obliku može povezivati i s konceptualnim poljem nesviđanja.

Turski frazem *parmağının ucuyla / ucunda çevirmek* (2.b) i bosanski bliskoznačni frazem *imati nešto u malome prstu* (2.b) povezani su s konceptom stručnosti koja se zasniva na temeljitome poznavanja nečega, a u ovome se frazemu frazeologizira slika u kojoj čovjek obavlja neku djelatnost bez prevelikoga napora mrdajući samo prstima.

Turski frazem (*kedi gibi dört ayak üstüne / üzerine düşmek* (2.c) i bosanski bliskoznačni frazem *dočekivati / dočekati se na sve četiri* (2.c) povezuju se s konceptom spretnosti i snalažljivosti, a značenje ovih frazema motivirano je na slici “mačke koja se pri svakome skoku ili padu, koristeći rotaciju svojega repa, uvijek dočeka na noge” (Kovačević 2012: 135).

Koncept nespretnosti, nestručnosti i nekompetentnosti

Zabilježeno je šest frazema koji se povezuju s konceptom nespretnosti i nestručnosti, a u ovim se frazemima kao sastavnice pojavljuju lekseme *yüz* (*lice*), *göz* (*oko*), *ağız* (*usta*), *burun* (*nos*) i *el* (*ruka / šaka*).

(3)

a) *Bunu da ağızlarına yüzlerine buluşturmalarından korkuyorum.* (Güntekin 2007: 217) / *Bojim se da će oni zabrljati i ovo.* (dosl. *Bojim se da će i ovo razmazati po svojim ustima i svome licu.*)

b) *Evi kendi boyamaya çalıştı, ağzına burnuna buluşturup bıraktı gitti.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/agzina-burnuna-bulastirmak-deyimi-6072> [7. 12. 2019]) / *Pokušao je sâm okrečiti kuću, zabrljao je, ostavio sve i otišao.* (dosl. *Pokušao je sâm okrečiti kuću, razmazao je po svojim ustima i svome nosu, ostavio je i otišao.*)

c) *En son neyi elinize yüzünüze buluşturdunuz?* (<http://www.milliyet.com.tr/cadde/asu-mar0/dunyayi-kadinlar-kurtaracak-2311508> [7. 12. 2019]) / *Şta ste posljednje zabrljali?* (dosl. *Şta ste posljednje razmazali po svojim rukama i svome licu?*)

d) *Çok dikkatsiz, bu işi de yüzüne gözüne buluşturacak.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/isi-yuzune-gozune-bulastirmak-deyimi-16150> [7. 12. 2019]) / *Mnogo je nepažljiv, zabrljat će i ovaj posao.* (dosl. *Mnogo je nepažljiv, razmazat će i ovaj posao po svome licu i svojim očima.*)

e) *Yataktan kalkmayı gözü kesmiyor.* (Uzun 2006: 167) / *Ne može ustati iz kreveta.* (dosl. *Njegove oči ne obuhvataju ustajanje iz kreveta.*)

f) *Dolabı kaldırmayı gözü yemedi.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/gozu-yememek-deyimi-4790> [7. 12. 2019]) / *Nije mogao podići ormar.* (dosl. *Njegove oči nisu pojele podizanje ormara.*)

U turskim frazemima *ağzına yüzüne bulaştırmak* (3.a), *ağzına burnuna bulaştırmak* (3.b), *eline yüzüne bulaştırmak* (3.c) i *yüzüne gözüne bulaştırmak* (3.d) pojavljuju se dva somatizma koji su u ravnopravnome odnosu, a značenje ovih frazema utemeljeno je na slici čovjeka koji obavlja neki fizički posao i koji se, zbog svoje nestručnosti i nespretnosti, umrljao po ustima i licu (3.a) / ustima i nosu (3.b) / rukama i licu (3.c) / licu i očima (3.d).

Frazemi *gözü kesmemek* (3.e) i *(bir işi) gözü yememek / almamak* (3.f) povezuju se s konceptom nestručnosti koja se zasniva na impossibilitativnosti, a u ovim se frazemima frazeologizira slika u kojoj oči ne mogu obuhvatiti scenu koja predstavlja djelatnost koja bi se trebala obaviti, što simbolički označava da čovjek objektivno ne može i nije sposoban izvršiti tu djelatnost. Već je navedena konstatacija da je frazem *gözü kesmemek* (3.e) poliseman i da se može povezivati i s konceptualnim poljem nesviđanja (v. 2.a).

Koncept oholosti, nadmenosti i uobraženosti

Leksema *burun* (*nos*) pojavljuje se kao somatska sastavnica turskih frazema koji se vežu uz koncept oholosti, nadmenosti i uobraženosti. Naime, evidentirano je pet frazema koji su povezani s konceptom oholosti, nadmenosti i uobraženosti, a u svim se primjerima leksema *burun* (*nos*) pojavljuje kao sastavnica.

(4)

a) *Adam milletvekili seçilir seçilmez bizimle konuşmaz oldu, burnu büyüdü birden.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/burnu-buyumek-deyimi-2278> [7. 12. 2019]) / *Çim je izabran za narodnoga poslanika, čovjek je prestao komunicirati s nama, odjednom je digao nos.* (dosl. *Çim je izabran za narodnoga poslanika, čovjek je prestao razgovarati s nama, njegov je nos odjednom narastao.*)

b) *Nikâh ettirir ettirmez kadının burnu Kafdağı'na çıkmış.* (<https://sozluk.gov.tr/> [7. 12. 2019]) / *Çim se udala, dignula je nos do neba.* (dosl. *Čim se udala, njen se nos popeo na planinu Kaf.*)

c) *Servet yüzünden burnu şişirdi.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/burun-sisirmek-deyimi-14868> [7. 12. 2019]) / *Digao je nos zato što je bogat.* (dosl. *Zbog toga što je bogat, njegov se nos napuhao.*)

d) *Burnunun yeli harman savuruyor.* (Üster 2015: 201) / *Ona nosom para nebo.* (dosl. *Vjetar njenoga nosa vije žito.*)

e) *Burnundan kıl aldırılmaz bir adammışsın; söylesene, nasıl konuşacağız seninle?* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu.asp?islem=bilgigoster&id=2284> [7. 12. 2019]) / *Ti si nadmen čovjek koji ne dozvoljava da mu se bilo šta kaže. Pa, reci mi, kako ću razgovarati s tobom?* (dosl. *Ti si čovjek iz čijega se nosa ne smije iščupati dlaka; reci, kako ću razgovarati s tobom?*)

Turski frazemi *burnu büyümek* (4.a), *burnu Kafdağı'na çıkmak* / *varmak* (4.b), *burnu şişirmek* (4.c), *burnunun yeli harman savurmak* (4.d) i *burnundan kıl aldırılmamak* (4.e), te bosanski bliskoznačni frazemi *dizati / dignuti nos (do neba)* (4.a, 4.b i 4.c) i *parati nosom nebo* (4.d), povezani su s negativnim ljudskim osobinama, odnosno vežu se uz koncept oholosti, nadmenosti i uobraženosti. Značenje turskih frazema *burnu büyümek* (4.a) i *burnu Kafdağı'na çıkmak* (4.b), ali i bosanskih bliskoznačnih frazema *dizati / dignuti nos (do neba)* (4.a, 4.b i 4.c) i *parati nosom nebo* (4.d), zasniva se na slici “čovjeka koji podiže svoj nos i pritom izgleda smiješno jer mu je glava toliko uzdignuta da ne može vidjeti šta se događa oko njega. Na temelju konvencionalnoga znanja može se zaključiti da čovjek s previše ponosa obično biva prezriv prema drugim ljudima i odbija gledati dolje. Sve što je ispod njegovog pogleda smatra nedostojnim pozornosti i bezvrijednim u odnosu na vlastite manire ili socijalni status” (Kovačević 2012: 163). Isto tako, u turskim frazemima *burnu*

büyümek (4.a) i *burnu Kafdağı'na çıkmak* (4.b), te bosanskim blisko- značnim frazemima *dignuti / dizati nos (do neba)* (4.a, 4.b i 4.c) i *parati nosom nebo* (4.d), iščitava se konceptualna metafora BITI OHOL JE DRŽATI NOS GORE (v. Bilkova 2000: 68). Značenje frazema *burnu şişirmek* (4.c) utemeljeno je na konceptualnoj metafori NOS JE SPREMNIK. U ovome se frazemu nos konceptualizira kao spremnik koji se puni zrakom koji simbolizira oholost i nadmenost, što rezultira napuhavanjem spremnika. I u frazemu *burnunun yeli harman savurmak* (4.d) nos se konceptualizira kao spremnik iz kojega se ispušta zrak, odnosno vjetar koji simbolizira oholost i nadmenost, a koji utječe na dešavanja oko spremnika. Konceptualna metafora NOS JE SPREMNIK iščitava se i u frazemu *burnundan kıl aldirmamak* (4.e). U ovome frazemu oprimjerenome u rečenici 4.e nos se konceptualizira kao spremnik koji se ne smije dirati i iz kojega se ništa ne smije izvlačiti.

Koncept tvrdoglavosti i upornosti

U analiziranome korpusu zabilježena su tri frazema koji se povezuju s konceptom tvrdoglavosti, upornosti, umne ograničenosti i gluposti. Leksema *burun (nos)* pojavljuje se kao sastavnica u dva frazema iz ove skupine, a u jednome se frazemu kao somatizam pojavljuje leksema *ayak (noga / stopalo)*.

(5)

a) *Sen ki burnunun ucunu göremeyen bir adamsın, seninle nasıl iş yapabilirim ben.* (<https://sozluk.gov.tr/> [7. 12. 2019]) / *Ti si čovjek koji ne vidi dalje od nosa, kako mogu sarađivati s tobom?! (dosl. Ti koji si čovjek koji ne vidi vrh svoga nosa, kako ja mogu obavljati posao s tobom?)*

b) *Burnunun dikine gidersen, işte böyle eline yüzüne buluşturursın işi.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/burnunun-dikine-gitmek-deyimi-2286> [7. 12. 2019]) / *Ako ne budeš vidio dalje od nosa, zabrljat ćeš sve.* (dosl. *Ako budeš išao navrh svoga nosa, tako ćeš razmazati posao po svojim rukama i svome licu.*)

c) *Ayak diremeseydi çoktan evini yıkmış olacaklardı.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/ayak-diremek-deyimi-803> [7. 12. 2019]) / *Da nije pružao otpor, davno bi mu srušili kuću.* (dosl. *Da nije podupro nogu, davno bi srušili njegovu kuću.*)

Turski frazemi *burnunun ucunu / ucundan ötesini / ilerisini görmemek* (5.a) i *burnunun dikine / doğrusuna gitmek* (5.b), te navedeni prijevodni ekvivalent *ne vidjeti dalje od nosa* (5.a i 5.b), povezuju se s negativnim ljudskim osobinama. Zapravo, ovi se frazemi vežu uz koncept tvrdoglavosti, umne ograničenosti i gluposti. Bez obzira na to što se leksema *burun* (*nos*) pojavljuje kao somatska sastavnica u frazemima *burnunun ucunu / ucundan ötesini / ilerisini görmemek* (5.a) i *ne vidjeti dalje od nosa* (5.a i 5.b), značenje ovih frazema uvjetovano je na funkciji vida. Čovjek koji ne vidi ono što mu je ispred nosa ima ograničenu percepciju vida, tj. ograničen je u percipiranju svega onoga što se dešava oko njega, a to pokazuje da je značenje ovih frazema motivirano konceptualnom metaforom BITI SVJESTAN JE VIDJETI. Treba skrenuti pažnju i na činjenicu da su frazemi oprimjereni u rečenicama 5.a i 5.b polisemni te se mogu povezivati i s konceptualnim poljem oholosti. U frazemu *ayak diremek* (5.c) frazeologizira se scena u kojoj čovjek stoji i ne želi se pomjeriti sprečavajući tako nekoga da prođe.

Koncept pretjerane ambicioznosti

Bilježe se i dva turska somatska frazema povezana uz koncept nerealne i pretjerane ambicioznosti, a u ovim se frazemima lekseme *baş* (*glava*) i *göz* (*oko*) pojavljuju kao sastavnice.

(6)

a) *Hiç düşünmeden başından büyük işlere kalkarsa olacağı bu.* (<https://sozluk.gov.tr/> [7. 12. 2019]) / *To će mu se sigurno desiti ako bude, bez ikakvoga razmišljanja, pokušavao zagristi više nego što može progutati.* (dosl. *To će mu se sigurno desiti ako se bude, bez ikakvoga razmišljanja, upuštao u poslove koji su veći / viši od njegove glave.*)

b) *Bundan böyle küçük şeylerle yetinme, gözün yükseklerde olsun daima.* (Yağmur 2017: 77) / *Nemoj se više zadovoljavati malim stvarima, uvijek visoko pucaj.* (dosl. *Nemoj se zadovoljavati tako malim stvarima, neka tvoje oči uvijek budu u visinama.*)

Značenje frazema *başından büyük işlere girişmek / kalkışmak* (6.a) zasniva se na konvencionalnome znanju o glavi kao gornjoj granici ljudskoga tijela. Gornja granica označava čovjekove krajnje mogućnosti, a ako ambicija prelazi granice mogućnosti, to se pretvara u nerealnu ambicioznost koja ima negativnu konotaciju.

Turski frazem *gözü yüksekte / yükseklerde / büyükte olmak* (6.b) veže se uz koncept ambicioznosti, a značenje ovoga frazema utemeljeno je na konceptualnoj metafori VIŠI POLOŽAJ JE GORE. Kada je u pitanju navedeni prijevodni ekvivalent *pucati visoko* (6.b), primjećuje se da se leksema *oko* ne pojavljuje kao somatska sastavnica u ovome frazemu, ali se ipak značenje ovoga frazema također zasniva na konceptualnoj metafori VIŠI POLOŽAJ JE GORE (v. Barčot 2016: 22).

Koncept nestašnosti i nezrelosti

Tri turska frazema povezuju se s konceptom nestašnosti i nezrelosti. U dva se frazema iz ove skupine leksema *baş (glava)* pojavljuje kao somatska sastavnica, a u jednome se frazemu pojavljuju dva somatizma *el (ruka / šaka)* i *avuç (dlan)* koji su u ravnopravnome odnosu.

(7)

a) *Sınavlar yaklaşıyor ama bizim çocuğun başında kavak yeli esiyor.* (https://www.dersimiz.com/deyimler_sozlugu.asp?islem=bilgigoster&id=2145 [7. 12. 2019]) / *Ispiti se bliže, ali našem malom puše promaha u glavi.* (dosl. *Ispiti se bliže, a u glavi našega djeteta puše oluja.*)

b) *Başında torbası eksik olanlarla tartışmamalıyız.* (<https://sozluk.gov.tr/> [7. 12. 2019]) / *Ne trebamo se raspravljati s onima kojima nedostaje daska u glavi.* (dosl. *Ne trebamo se raspravljati s onima kojima nedostaje njihova torba u njihovoj glavi.*)

- c) *Ele avuca siğmaz haşarı bir çocuğum.* (Güntekin 2008: 123) / *Ja sam nestašan dječak kojega niko ne može ukrotiti.* (dosl. *Ja sam nestašan dječak koji ne staje u ruku i dlan.*)

Značenje turskoga frazema *başında kavak yeli esmek* (7.a) i bosanskoga bliskoznačnog frazema *biti / puhati / puhnuti nekome promaha / nešto u glavi* (7.a) motivirano je konceptualnim metaforama GLAVA JE SPREMNIK i MISLI SU PUTUJUĆI ENTITETI (v. Šiljak-Jesenković 2003: 217). U ovim se frazemima glava konceptualizira kao spremnik u kojem je smještena pamet, a puhanje vjetra otpuhuje razumne odluke. Pored toga što mu je značenje motivirano metaforičnošću, frazem *biti / puhati / puhnuti nekome promaha / nešto u glavi* (7.a) povezan je i s kulturnohistorijskim kontekstom zato što je postojalo vjerovanje u mitska bića za koja se mislilo “da se javljaju u obliku snažnih vetrova koji mogu da zalude čoveka” (Mršević-Radović 1987: 205).

Značenje turskoga frazema *başında torbası eksik* (7.b) i navedenoga prijevodnog ekvivalenta *nedostajati / faliti nekome daska u glavi* (7.b) motivirano je konceptualnom metaforom GLAVA JE SPREMNIK. U ovim se frazemima glava konceptualizira kao spremnik u kojem je smještena pamet, odnosno torbe / daske, a kada torbe / daske (pamet) nedostaju u spremniku, onda se čovjek ponaša neobičajeno, što zapažaju i ljudi oko njega.

Značenje frazema *ele avuca siğmamak* (7.c) temelji se na konceptualnoj metafori KONTROLIRATI JE DRŽATI U RUKAMA. Ljudi posjeduju konvencionalno znanje da u rukama drže ono što kontroliraju i posjeduju, a kada se neko ne može držati i ukrotiti u rukama, to simbolički označava da se ne može kontrolirati ponašanje te osobe.

Koncept pohlepnosti i nezasiitosti

Oči simboliziraju vrata kroz koja se ulazi u dušu čovjeka, ali se povezuju i s ostalim ljudskim kvalitetama kao što su inteligencija, moralnost, savjest i sl. (v. Cirlot 1971: 99–101; Kovačević 2012: 108–109). U turskome se jeziku bilježe tri frazema koji se povezuju s konceptom pohlepnosti i nezasiitosti, a u ovim se frazemima leksema *göz* (*oko*) pojavljuje kao sastavnica.

(8)

a) *Sanırım şimdi gözün doymuştur, daha istemezsin artık.* (Yağmur 2017: 75) / *Mislim da su ti sada oči site, nećeš tražiti još.* (dosl. *Mislim da su se sada tvoje oči zasitile, nećeš tražiti još.*)

b) *Ne yapttıysak gözünü doyuramadık.* (<https://sozluk.gov.tr/> [7. 12. 2019]) / *Šta god bismo uradili, nismo mu mogli nahraniti gladne oči.* (dosl. *Šta god bismo uradili, nismo mogli zasititi njegove oči.*)

c) *Gözünü para hırsı bürüdü, kar etmek için bomba saldırı düzenledi.* (<https://www.sabah.com.tr/kultur-sanat/2018/05/22/sizden-gelenler-siir> [7. 12. 2019]) / *Zaslijepila ga je pohlepa za novcem, izvršio je bombaški napad da bi finansijski profitirao.* (dosl. *Njegove je oči prekrila pohlepa za novcem, izvršio je bombaški napad da bi finansijski profitirao.*)

U primjerima 8.a, 8.b i 8.c primjećuje se da se turski frazemi *gözü doymak* (8.a), *gözünü doyurmak* (8.b) i *gözünü (bir şey) hırsı bürümek* (8.c), ali i bosanski blisko značnici frazemi *najesti / zasititi se nečije oči* (8.a) i *nahraniti nečije (gladne) oči* (8.b), povezuju s konceptom pohlepnosti i nezasitosti. Može se primijetiti da metoni-mičnost motivira značenje frazemâ koji su oprimjereni u rečenicama 8.a i 8.b. Ako se čovjeku ne mogu zasititi oči, to pokazuje da je on nezasit i pohlepan, a uočava se da se oči poistovjećuju s osobom, pa je značenje turskih frazema *gözü doymak* (8.a) i *gözünü doyurmak* (8.b) te navedenih prijevodnih ekvivalenata *najesti / zasititi se nečije oči* (8.a) i *nahraniti nečije (gladne) oči* (8.b) uvjetovano na konceptualnoj metonimiji OKO / OČI ZA OSOBU.

Značenje turskoga frazema *gözünü (bir şey) hırsı bürümek* (8.c) utemeljeno je na konvencionalnome znanju o očima kao organima kojima čovjek percipira svijet koji ga okružuje i na konceptualnoj metafori ZNANJE JE GLEDANJE. Oči predstavljaju simbol intelektualnoga opažanja jer se pomoću njih realizira osjetilo vida, što omogućava ljudima da percipiraju svijet oko sebe i pohranjuju

u memoriju sve slike ljudi, predmeta i pojava kojima svjedoče. Zapravo, oči predstavljaju kameru pomoću koje čovjek percipira svijet oko sebe (v. Bilkova 2000: 54). Ako pohlepa za nečim zaslijepi čovjeka, on ne može racionalno promatrati svijet koji ga okružuje, odnosno ne može objektivno i racionalno percipirati stvari i dešavanja koja se realiziraju oko njega, a takva se frazeologizacija realizira u frazemu (*bir şey*) *hırsı büürümek* (8.c).

Koncept fizičkoga izgleda

Tri turska somatska frazema povezuju se s konceptom fizičkoga izgleda. U okviru ove skupine frazema, zabilježena su dva frazema u kojima leksema *yüz* (*lice*) ima funkciju somatizma i jedan u kojem se pojavljuju dvije somatske sastavnice, lekseme *ağız* (*usta*) i *burun* (*nos*), koje su u ravnopravnome odnosu.

(9)

a) *Yüzüne bakılır bir insandı.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/yuzune-bakilir-olmak-deyimi-5406> [7. 12. 2019]) / *Bio je čovjek pristojnoga izgleda.* (dosl. *Bio je čovjek u čije se lice moglo gledati.*)

b) *İnsan bir ay yikanmasa yüzüne bakılmaz, kokusundan yanına yaklaşılmaz.* (Sevinçgül 2018: 69) / *Kada se čovjek ne bi kupao mjesec dana, ne bi se moglo gledati u njega i ne bi mu se moglo prići zbog smrada.* (dosl. *Kada se čovjek ne bi kupao mjesec dana, ne bi se moglo gledati u njegovo lice i ne bi mu se moglo prići zbog njegovoga mirisa.*)

c) *Nike Air Max ayakkabı iki ay içinde yüzüne bakılmaz oldu.* (<https://www.sikayetvar.com/nike/air/goz> [7. 12. 2019]) / *Patike Nike Air Max potpuno su se ofucale za dva mjeseca.* (dosl. *Za dva mjeseca nije se moglo gledati u lice patika Nike Air Max.*)

d) *Evlenmesine neden karşı çıkıyorsunuz ki? Ağzı burnu yerinde bir genç yani.* (<https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/agzi-burnu-yerinde-deyimi-6058> [7. 12. 2019]) / *Pa,*

zašto se protivite njenoj udaji? Mladić je lijep i na svome mjestu. (dosl. *Pa. zašto izlazite naspram njene udaje? On je mladić čije su usne i nos na svome mjestu.*)

Frazem *yüzüne bakılır olmak* (9.a) i njegov odrični oblik *yüzüne bakılmaz olmak* (9.b i 9.c) vežu se uz koncept ljepote ili kvaliteta. S obzirom na to da se lice najviše ističe na ljudskome tijelu, ljepota čovjeka poistovjećuje se s ljepotom njegovoga lica. Ako se ne pojavljuje nikakva smetnja ili gađenje kada gledamo čovjeka u lice, to simbolički pokazuje kako taj čovjek nije ružan, odnosno kako je prosječno lijep (9.a). Isto tako, ako se čovjek ne može pogledati u lice, to podrazumijeva da je ružan ili neuredan (9.b). Dakle, značenje turskoga frazema *yüzüne bakılır olmak* (9.a) i njegove odrične varijante *yüzüne bakılmaz olmak* (9.b) zasniva se na konceptualnoj metonimiji LICE ZA OSOBU. U primjeru 9.c uočava se kako se ovakva frazeologizacija može realizirati i kada su u pitanju predmeti.

Ljudi posjeduju konvencionalno znanje o licu kao dijelu ljudskoga tijela koji se prvi vidi i primijeti prilikom susreta s čovjekom i na kojem se iščitava čovjekov izgled, ali i njegovi stavovi, osjećaji, raspoloženja i sl. (v. Bilkova 2000: 47). Leksema *ağız (usta)* i *burun (nos)* označavaju dijelove ljudskoga tijela iz tjelesnoga područja lica te se na temelju njih iščitava čovjekov fizički izgled. Ako su dijelovi lica pravilno raspoređeni, to simbolički označava ljepotu i privlačnost lica. Dakle, frazem *ağzı burnu yerinde olmak* (9.d) veže se uz koncept fizičke ljepote i privlačnosti, a u ovome se primjeru frazeologizira slika pravilnoga lica na kojem je sve na mjestu, pa je onda to lice lijepo.

Koncept neiskustva i nezrelosti

U analiziranome korpusu zabilježen je i jedan frazem koji se veže uz koncept neiskustva i nezrelosti, a u ovome se frazemu leksema *ağız (usta)* pojavljuje kao somatska sastavnica.

(10)

a) *Böyle zorlu seferlere ağzı süt kokan tayfalarla çıkmak ne zamandır moda oldu? (Adıgüzel 1996: 10) / Otkad je to postalo moda upuštati se u ovako teške bitke s mornarima kojima curi mlijeko iz usta. (dosl. Otkad je postalo moda izlaziti na ovako teške bitke s mornarima čija usta mirišu na mlijeko?)*

Ljudi posjeduju konvencionalno znanje o tome da malome djetetu koje još uvijek siše usta mirišu na mlijeko. Značenje turskoga frazema *ağzı süt kokmak* (10.a) i bosanskoga bliskoznačnog frazema *curiti nekome mlijeko iz usta* (10.a), koji se povezuju s konceptom neiskustva i nezrelosti, zasnovano je na ovome konvencionalnom znanju da kod maloga djeteta, koje još uvijek siše, usta mirišu na mlijeko, odnosno da mu curi mlijeko iz usta.

Koncept škrtosti

Kada se govori o turskim frazemima koji se povezuju s čovjekovim osobinama, jedan se frazem veže uz koncept škrtosti, a u njemu se leksema *el* (*ruka / šaka*) pojavljuje kao sastavnica.

(11)

a) *Eli cebine gitmeyen insanlar toplumda pek sevilmez. (https://www.basarisiralamalari.com/eli-cebine-gitmemek-veya-varmamak-deyiminin-anlami/ [7. 12. 2019]) / Ljudi koji imaju zmiju u džepu nisu baš omiljeni u društvu. (dosl. Ljudi čija ruka ne ide u njihov džep nisu baš voljeni u društvu.)*

Značenje frazema *eli cebine / cüzdanına / kesesine gitmemek / varmamak* (11.a) motivirano je na konvencionalnome znanju da se novac drži u džepu, odnosno novčaniku. Ako čovjekova ruka nikako ne ide prema entitetu u kojem se novac nalazi, to simbolizira njegovu škrtost. Primjećuje se da se kao prijevodni ekvivalent navodi animalistički frazem *imati zmiju u džepu* (11.a), a značenje ovoga frazema temelji se na slici čovjeka koji ne smije staviti ruku u svoj džep u koji je smještena opasna zmija, čime se simbolizira njegova škrtost.

Zaključak

U ovome se radu nastojalo ukazati na motiviranost značenja turskih i bosanskih somatskih frazema koji se povezuju s čovjekovim osobinama. Polazište analize bili su turski somatski frazemi s kojima su se pokušavali usporediti značenjski bliski frazemi u bosanskome jeziku. Kognitivnolingvistički pristup pružio je dobar temelj za jedno ovakvo istraživanje, prvenstveno zato što su teorijsko-metodološke postavke kognitivne lingvistike omogućile temeljitije rasvjetljavanje motiviranosti značenja somatskih frazema u dva genetski i tipološki različita jezika.

U analiziranoj građi zabilježeno je 39 turskih somatskih frazema koji se povezuju s ljudskim osobinama. U ovoj su skupini najbrojniji frazemi u kojima se kao somatske sastavnice pojavljuju lekseme *el* (*ruka / šaka*) i *göz* (*oko*). U ovu je skupinu uvršteno deset frazema u kojima leksema *el* (*ruka / šaka*) ima funkciju somatizma (v. od 1.a do 1.i i 11.a) i sedam frazema u kojima se leksema *göz* (*oko*) pojavljuje kao somatska sastavnica (v. 2.a, 3.e, 3.f, 6.b, 8.a, 8.b i 8.c). Oči simbolički označavaju vrata kroz koja se ulazi u čovjekovu dušu i povezuju se s ljudskim kvalitetama kao što su moralnost i savjest. S druge strane, ljudi posjeduju konvencionalno znanje o rukama kao instrumentima kojima se realiziraju gotovo sve djelatnosti. Dakle, sposobnost ruku simbolizira čovjekovu sposobnost. Stoga se lekseme kojima se označavaju ovi dijelovi ljudskoga tijela najčešće pojavljuju kao somatske sastavnice frazema koji se povezuju s ljudskim osobinama i sposobnostima. Kada su u pitanju ostale lekseme kojima se označavaju dijelovi ljudskoga tijela, brojnost frazema koji se povezuju s ljudskim osobinama i sposobnostima, a u kojima se one pojavljuju kao sastavnice, izgleda ovako:

1. *burun* (*nos*): 7 frazema (v. od 4.a do 4.e, 5.a i 5.b);
2. *baş* (*glava*): 3 frazema (v. 6.a, 7.a i 7.b);
3. *yüz* (*lice*): 2 frazema (v. 9.a i 9.b);
4. *ayak* (*noga / stopalo*): 2 frazema (v. 2.c i 5.c);
5. *ağız* (*usta*): 1 frazem (v. 10.a);
6. *parmak* (*prst*): 1 frazem (v. 2.b).

U skupini turskih somatskih frazema koji se vežu uz ljudske osobine zabilježeno je i šest frazema u kojima se dvije lekseme pojavljuju kao somatske sastavnice. Činjenica da se u analiziranim somatskim frazemima kao sastavnice najčešće pojavljuju lekseme kojima se označavaju istaknuti i najvažniji dijelovi tijela potvrdila je važnost tih dijelova tijela u poimanju okolnoga svijeta, čime su se potvrdile i kognitivnolingvističke postavke u kojima se zastupaju tvrdnje da se čovjekova konceptualizacija svijeta (percepcija, stavovi i sl.) odražava u jeziku te da tijelo ima vrlo važnu ulogu u poimanju iskustava i različitih pojavnosti. Isto tako, u analizi jezičke građe, odnosno u analizi turskih i bosanskih somatskih frazema, potvrđena je neodvojivost tijela od uma, i uma od jezika.

Konceptualna metafora predstavlja kognitivni proces kojem se pridaje mnogo pažnje i o kojem se mnogo raspravlja i piše u posljednjih nekoliko desetljeća. Još kada su začetnici kognitivne lingvistike George Lakoff i Mark Johnson objavili djelo pod naslovom *Metaphors We Live By* (1980), počele su se zastupati tvrdnje kako metafore nisu samo obične jezičke figure već predstavljaju kognitivni proces u ljudskome razumijevanju svijeta i pojmova uopće. Naša je analiza ukazala na činjenicu da konceptualna metafora motivira značenje somatskih frazema i u turskome i u bosanskome jeziku (v. npr. od 4.a do 4.e). Isto tako, u istraživanju se pokazalo da i konceptualna metonimija predstavlja kognitivni proces na kojem se temelji značenje somatskih frazema u dva genetski i tipološki različita jezika (v. npr. 8.a i 8.b).

Značenje frazema koji se povezuju s ljudskim osobinama zasniva se, prema učestalosti, na sljedećim konceptualnim metaforama:

1. NOS JE SPREMNIK (v. 4.c, 4.d i 4.e);
2. GLAVA JE SPREMNIK (v. 7.a i 7.b);
3. BITI OHOL JE DRŽATI NOS GORE (v. 4.a i 4.b);
4. BITI SVJESTAN JE VIDJETI (v. 5.a i 5.b);
5. ZNANJE JE GLEDANJE (v. 8.c);
6. KONTROLIRATI JE DRŽATI U RUKAMA (v. 7.c);
7. VIŠI POLOŽAJ JE GORE (v. 6.b).

Značenje frazema koji su povezani s ljudskim osobinama temelji se i na sljedećim konceptualnim metonimijama:

1. LICE ZA OSOBU (v. 9.a i 9.b);
2. OKO / OČI ZA OSOBU (v. 8.a i 8.b);
3. RUKE ZA SPOSOBNOST (v. 1.a i 1.b);
4. RUKA ZA OSOBU (v. 1.c);
5. RUKE ZA DJELATNOST (v. 1.i).

Ova analiza pokazala je da između turskih i bosanskih somatskih frazema postoji veza na konceptualnoj razini što znači da su oni utemeljeni na sličnim konceptualnim strukturama i kognitivnim procesima kao što su konvencionalno znanje, konceptualna metafora i konceptualna metonimija. Primarni je cilj rada bio dati doprinos frazeološkim istraživanjima i kontrastivnoj analizi turskoga i bosanskoga jezika. Isto tako, ovim su se radom željela obogatiti frazeološka istraživanja kognitivnolingvističkim pristupom, što predstavlja novitet u proučavanju frazemâ u turskome i bosanskome jeziku. Dakle, rezultati dobiveni u ovome radu predstavljaju jedan kvalitetan doprinos proučavanju frazeološke građe turskoga i bosanskoga jezika s aspekta kognitivne lingvistike.

Bibliografija

Izvori i literatura

- Adıgüzel, Hüseyin (1996): *Deyim Hazinemiz*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Adivar, Halide Edib (2018): *Son Eseri*, 3. Baskı, Can Yayınları, İstanbul.
- Barčot, Branka (2016): “Orijentacijska metafora u Hrvatskome frazeološkom rječniku”, u: Kržišnik, Erika, Jakop, Nataša, Jemec Tomazin, Mateja (ur.) *Prostor in čas v frazeologiji*, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 15–26.

- Barčot, Branka (2017): *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Bilkova, Ilona (2000): *Czech and English Idioms of Body Parts: A View from Cognitive Semantics*, University of Glasgow, Glasgow.
- Chomsky, Noam (1981): *Lectures on Government and Binding*, Foris, Dordrecht.
- Cirlot, Juan-Eduardo (1971): *A Dictionary of Symbols*, sa španskoga preveo Jack Sage, 2. izdanje, Routledge, London.
- Croft, William A., Wood, Esther J. (2000): "Construal operations in linguistics and artificial intelligence", u: Albertazzi, Liliana, Benjamins, John (ur.) *Meaning and Cognition, A multidisciplinary approach*, Amsterdam, 51–78.
- Croft, William A., Cruse, D. Alan (2004): *Cognitive Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge New York.
- Çelik, Yasemin (2017): "Türkiye Türkçesinde Duyu Organlarıyla Kurulan Deyimler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10, Samsun, 72–79.
- Geld, Renata (2006): "Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi", *Suvremena lingvistika* 62/2, Zagreb, 183–211.
- Gibbs, Raymond W. (1997): "Metaphor in Idiom Comprehension" *Journal of Memory and Language* 37, 141–154.
- Güntekin, Reşat Nuri (2007): *Çalığışu – Bütün Eserleri 1*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Güntekin, Reşat Nuri (2008): *Anadolu Notları I–II*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Jerolimov, Ivana (2001): "Frazemi sa somatskom sastavnicom na primjeru talijansko-hrvatske frazeologije", *Suvremena lingvistika* 51–52/1–2, Zagreb, 87–99.
- Kovačević, Barbara (2012): *Hrvatski frazemi od glave do pete*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

- Kövecses, Zoltán, Szabó, Peter (1996): “Idioms: A View from Cognitive Semantics”, *Applied Linguistics* 17/3, 326–355.
- Kövecses, Zoltán, Radden, Günter (1998): “Metonymy: developing a cognitive linguistic view”, *Cognitive Linguistics* 9/1, 37–77.
- Kövecses, Zoltán (2010): *Metaphor: A Practical Introduction*, 2. izdanje, Oxford University Press, Oxford.
- Lakoff, George, Johnson, Mark (1980): *Metaphors We Live By*, Chicago University Press, Chicago.
- Lakoff, George (1987): *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago University Press, Chicago.
- Lakoff, George, Turner, Mark (1989): *More Than Cool Reason: a Field Guide to Poetic Metaphor*, University of Chicago Press, Chicago – London.
- Lakoff, George (1993): “The contemporary theory of metaphor”, u: Ortony, Andrew (ur.) *Metaphor and Thought*, 2. izdanje, Cambridge University Press, Cambridge, 202–251.
- Langacker, Ronald W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. I: Theoretical Prerequisites*, Stanford University Press, Stanford.
- Langacker, Ronald W. (1991): *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. II*, Stanford University Press, Stanford.
- Mršević-Radović, Dragana (1987): *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, Monografije Filološkog fakulteta Beogradskog sveučilišta, Beograd.
- Pinker, Steven (1994): *The Language Instinct*, William Morrow, New York.
- Savaş, Metin (2016): *Dehşet Palas AVM*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Sevinçgül, Ömer (2018): *Seni Seven Biri Var*, Carpe Diem Kitap, 16. Baskı, İstanbul.

- Stanojević, Mateusz-Milan (2009): *Dijakronijska varijacija u metaforičkim modelima: razrada metodologije*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar.
- Stanojević, Mateusz-Milan (2013): *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*, Biblioteka Srednje Europe, Zagreb.
- Šiljak-Jesenković, Amina (2003): *Nad turskim i bosanskim frazikonom: semantički, sintaktički, lingvostilistički i sociolingvistički aspekt*, Orijentalni institut, Sarajevo.
- Taylor, John R. (1995): *Linguistic categorization. Prototypes in Linguistic Theory*, 2. izdanje, Oxford University Press, New York.
- Üster, Celâl (2015): *Sözün Özü: Eski Çağlardan Günümüze Ünlü Yazarlar ve Düşünürlerden Özlü Sözler*, Can Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Uzun, Mehmed (2006): *Kader Kuyusu*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Žic Fuchs, Milena (1991): *Znanje o jeziku i znanje o svijetu. Semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku*, Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije, Zagreb.
- Yağmur, A. Suad (2017): *Deyimler ve Öyküleri*, Tutku Yayınevi, Ankara.

Internetske stranice

- <https://www.basarisiralamalari.com/>
- <https://www.dersimiz.com/>
- <https://www.derszamani.net/>
- <http://www.milliyet.com.tr/>
- <https://www.sabah.com.tr/>
- <https://www.sikayetvar.com/>
- <http://tdk.gov.tr/>

MOTIVATION OF THE MEANING OF TURKISH AND BOSNIAN SOMATIC PHRASEMES CONNECTED TO HUMAN CHARACTERISTICS

Abstract: There is a claim in cognitive linguistics stating that the meaning of phrasemes is motivated by human conceptual system and the primary objective of this paper is to analyze the motivation of meaning of Turkish and Bosnian somatic phrasemes connected to human characteristics. An analysis like this should contribute not only to deepening the knowledge in the field of Turkish and Bosnian phraseology but better understanding and interpretation of grammatic and semantic structures of both languages as well. It is a well-known fact that the speakers of Bosnian and Turkish language inherit similar culture, customs and beliefs. Therefore, the study compares Bosnian and Turkish somatic phrasemes connected to human characteristics trying to establish whether the speakers of these two languages, which are genetically and typologically different languages, are similar in their conceptualization of certain activities and experiences in the domain of body parts. The starting language of the analysis is Turkish which means that the somatic phrasemes are compared to the semantically close phrasemes in Bosnian language.

Key words: cognitive linguistics, somatic phrasemes, motivation of meanings, Turkish language, Bosnian language

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Comitee of Publishing Ethics).